

MARIJANA HORVAT

Jezično savjetništvo Ljudevita Jonkea

Akademik Ljudevit Jonke (Karlovac, 29. srpnja 1907. – Zagreb, 15. ožujka 1979.) istaknuti je hrvatski jezikoslovac i prevoditelj, dugogodišnji predstojnik Katedre za suvremeni hrvatski književni jezik na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, ravnatelj Instituta za jezik JAZU-a, predsjednik Matice hrvatske u vrijeme hrvatskoga proljeća, višegodišnji urednik časopisa *Jezičnik* i voditelj rubrika jezičnih savjeta (*Telegram* i *Vjesnik*).

Na Filozofskome fakultetu u Zagrebu diplomirao je povijest jugoslavenskih književnosti, hrvatski jezik sa staroslavenskim i narodnu historiju s ruskim i latinskim. Profesor Stjepan Ivšić izabrao ga je 1942. godine za svojega asistenta. Akademski stupanj doktora znanosti stekao je obranom disertacije *Dikcionar Karlovčanina Adama Patačića* (1944.). Od 1945. godine predaje na Filozofskome fakultetu, isprva češki jezik i književnost, a od jeseni 1949. suvremeni hrvatski književni jezik (na tada osnovanoj istoimenoj katedri, čiji je bio voditelj od 1950. do umirovljenja 1973.).

Predmet njegova interesa bile su bohemističke i kroatističke teme. U okviru bohemističkih istraživanja osobito se ističe proučavanje i prevođenje češke književnosti. Posebno je pridonio proučavanju hrvatskoga jezika od preporoda do kraja 19. stoljeća, ponajprije proučavanju uloge zagrebačke filološke škole u standardizaciji hrvatskoga jezika. Standardnojezična problematika i normiranje u središtu su njegove pozornosti od pedesetih godina nadalje.

Sudionik je Novosadskoga dogovora, jedan od najaktivnijih s hrvatske strane, stilizator i urednik *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (MH. Zagreb; MS. Novi Sad. 1960.), jedan od urednika *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* (tzv. *adok* – objavljena su, 1967., samo dva hrvatska sveska, A – F i G – K). Kad je primjena novosadskih zaključaka počela ići na štetu hrvatskoga jezika, branio je pravo hrvatskoga naroda na vlastiti jezik i pravo toga jezika na ravnopravan društveni položaj. O tome svjedoče njegovi brojni članci i polemike, a u predgovoru svojoj knjizi *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća* (MH. Zagreb. 1971. 5–6) kaže:

U dvadesetom stoljeću hrvatski je književni jezik stekao pouzdanu stabilnost, zasnovanu na otvorenoj normi i kodifikaciji književnog jezika, ali je već u drugom desetljeću bio podvrgnut nekim prisilnim nastojanjima pod utjecajem Skerlićeve težnje o preuzimanju ekavskog tipa književnog jezika, zapravo srpskog književnog jezika, i u Hrvatskoj. Kad je ta težnja otklonjena, ona je ponovno oživjela nakon Novosadskog

dogovora o književnom jeziku i pravopisu (1954), iako je on proklamirao ravnopravnost ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika. Unitaristička administracija i unitaristički lingvisti, pretežno s istoka, favorizirali su prodor ekavice na zapad, pa je bio nuždan sistematski otpor protiv toga da se tako pogrešno i samovoljno shvati i provodi dogovorena ravnopravnost. A otpor je započeo već nekoliko mjeseci nakon potpisanog Novosadskog dogovora čim su se osjetile nepravilnosti u jezičnoj politici u spomenutom smislu. U tome su glavnu ulogu odigrali hrvatski književnici i lingvisti. U četvrtom dijelu knjige prikazan je autorov otpor protiv takvih nevjerojatnih pokušaja. Njegova dokumentacija ima svrhu da pokaže kako su se uporno s raznih strana nametali unitaristički koncepti hrvatskom književnom jeziku i kako dugo vremena nisu koristila nikakva uvjerenja da je to nepravda koja se nanosi hrvatskom narodu. To treba da posluži i kao opomena da se ne bi ponovile spomenute zloupotrebe. Svakomu koji to pročita bit će jasno kako je i javni i kolektivni protest iz g. 1967. u vidu Deklaracije o hrvatskom književnom jeziku imao duboko i stvarno opravdanje.

Ljudevit Jonke osumnjičen je za hrvatski nacionalizam poslije donošenja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iako sam nije sudjelovao u njezinu sastavljanju. Težak politički udarac doživio je 1971. godine nakon čega je prisilno umirovljen (1973.).¹ Iz bogata opusa njegovih djela izdvajamo *Književni jezik u teoriji i praksi* (1964., ²1965.), već citirani *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća* (1971.) i *Hrvatski književni jezik danas* (1971.; knjiga je bila zabranjena).

S obzirom na to da je Jonke i jedan od najvažnijih hrvatskih standardologa i proučavatelja kulture hrvatskoga jezika, koji je svojim radom nastojao pridonijeti jačanju jezičnoga osjećaja i pismenosti, ovom ćemo prigodom izdvojiti neke njegove misli i savjete.

U govoru i u štampanim tekstovima nalazimo sve više pogrešaka u vezi sa sklanjanjem i sročnošću brojeva. (...) A pogledajte: 5. veljače 1962. u uglednom zagrebačkom dnevniku mogli ste pročitati (...) da je u nekoj nesreći „smrtno stradalo četvorica dječaka”, (...) da je stradao avion „u kome se nalazilo tri člana posade”. Kao da je to napisao kakav stranac koji je tek počeo učiti naš jezik! (...) „Sastanak dva ministra održat će se uskoro i na njemu će se raspraviti problemi dvije zemlje.” (...) Pođimo

¹ Bio je predsjednik Matice hrvatske, a poznato je da je Matica hrvatska proglašena jednim od glavnih krivaca za sve ono što se događalo u vezi s hrvatskim proljećem. Preporučeno mu je da uzme slobodnu studijsku godinu (1972.), nakon koje je stekao uvjete za umirovljenje. Nastavio je raditi u tišini na poslovima povezanim s Akademijom.

dakle redom! Pravilna je sročnost ili kongruencija da su u nekoj nesreći smrtno stradala četiri dječaka, da su se u avionu nalazila tri člana posade (...) Zar nije bolje da će se sastanak dvaju ministara održati uskoro i da će se na njemu raspraviti problemi dviju zemalja?

Hramlju dakle i kongruencija i deklinacija. (...) Brojevi su u starijem stadiju našega jezika bili pretežno imenice te su se i deklinirali. Danas se dekliniraju samo još brojevi od jedan do četiri, pa brojne imenice dvojica, trojica, četvorica, dvoje, troje, četvoro i dalje, pa stotina, tisuća, hiljada, milijun, milijarda. Ali brojevi pet, šest, sedam... deset, dvadeset, trideset i dalje izgubili su imeničku promjenljivost (...) Ipak uz te stare imenice sačuvana je kongruencija s genitivom množine imeničkog pojma: pet olovaka, deset krušaka, dvadeset momaka. Kongruencija je pri tom sa srednjim rodod: došlo je dvadeset momaka, pet konja i deset magaraca. Nasuprot tome broj *jedan* slaže se s imenicom u rodu, broju i padežu: došao je jedan čovjek, jedna žena je došla, jedno dijete je došlo. (...) Ali brojevi *dva, oba, obadva tri, četiri* imaju uza se dvojinu ili dual: došla su dva čovjeka, stigla su tri glasnika, pa prema tome: nalazila su se tri člana posade, a ne onako pogrešno kao gore: nalazilo se tri člana posade. A zbog toga što se brojevi *dva, oba, obadva* dekliniraju, ne treba i njih gurati među indeklinabilne brojeve, pa je bolje i jasnije *sastanak dvaju ministara, problemi dviju zemalja, sukob triju prijatelja* nego *sastanak dva ministra, problemi dvije zemlje, sukob tri prijatelja*. (...) Ima i nekih logičkih suprotnosti u vezi sa sročnošću brojeva. Ako imamo pred sobom višočlani broj, o kongruenciji odlučuje završni dio broja, a ne smisao. Kada kakav posao obavi šezdeset ljudi, predikat bi po logici morao doći u množinu, ali kongruencija je priloška sa srednjim rodod u jednini: Uradilo je to šezdeset ljudi. Ali ako dođe još jedan, kongruencija je singularna prema rodu završnog dijela broja: Javio se na posao šezdeset i jedan čovjek; uradila je to šezdeset i jedna žena. Nigdje dakle množine iako to radi mnogo ljudi. Ako su na kraju takva višočlanog broja brojevi *dva, tri, četiri*, tada je kongruencija dualna: Javila su se na posao šezdeset i dva čovjeka. Ali: Javilo se šezdeset i pet ljudi. (...)

Što nam sve to kazuje? Sve nas to poučava da treba učiti i svoj materinski jezik, da treba o njemu razmišljati i upoznavati njegove mnogobrojne mogućnosti. (*Pripazite na brojeve*, u knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi*. 1965. 366–368).

U posljednjemu broju 2014. godine donosimo i prigodan Jonkeov savjet o pisanju sveza *Nova godina* i *nova godina*. Razlika u pisanju velikoga ili maloga početnog slova uvjetovana je time je li riječ o višerječnome imenu (tj. o prazniku 1. siječnja) ili o

uporabi u općem značenju (kad sveza označuje nastupajuću godinu). Na spomenutu je razliku upozoravao i Jonke.

Svaka Nova godina donosi nam mnogo pozdrava i dobrih želja od naših prijatelja i znanaca. Ali te nas čestitke znaju kadšto i ražalostiti. Vi već shvaćate, riječ je o načinu na koji su nam takve čestitke servirane. Čitali smo ih uglavnom u ove tri varijante: „Sretna Nova godina! – Sretna nova godina! – Sretna Nova Godina!“ Sasvim je jasno da sve ovo ne može biti u skladu s Pravopisom (...). Kad nekomu čestitamo početak nove godine, mi mu možemo čestitati sam novogodišnji praznik, ali možemo mu čestitati i poželjeti dobro u čitavoj idućoj godini (...).

I nazivi pojedinih praznika i spomen-dana imaju značenje imena, pa se stoga i Božić i Uskrs i Bajram pišu velikim slovom. Ako je pak naziv praznika ili spomen-dana složen, tj. višечlan, tada pišemo veliko slovo samo u prvoj riječi (...), a onda se nužno tako piše i Nova godina. U rečenici „Želim Vam sretnu Novu godinu“ već je po uporabi velikih i malih slova jasno označeno da Vam želim sretan praznik Nove godine. (Dakle, to se odnosi na 1. siječnja; napomena urednice rubrike.). A to upravo i žele reći mnogi čestitari.

Ali ima i takvih čestitara koji nam žele sreću u čitavoj novoj godini. Tada se dakle ne radi o nazivu, nego o općem značenju ovih dviju riječi, pa ih nije potrebno napisati velikim slovom. Vidjet ćemo to još jasnije u rečenici: „Želim Vam svako dobro u čitavoj novoj godini 1965.“

Prema tome varijanta „Sretna Nova Godina“, kakvu su razaslale i neke vrlo ugledne ustanove, nije pravilna. (*Sretna Nova godina*, u knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi*.²1965. 413–414).

Navedenim redcima nije potreban komentar. Smatram da ćemo se svi složiti oko aktualnosti i opravdanosti podsjećanja na misli izrečene u poglavljima obaju odabranih tekstova.

U spomen na toga iznimnog jezikoslovca, jednoga od najvažnijih kroatista u drugoj polovici 20. stoljeća Matica hrvatska utemeljila je Nagradu „Ljudevit Jonke“ za promicanje hrvatskoga jezika i književnosti u svijetu.

